

Zkvalitňování vzdělávání budoucích učitelů na PdF UHK
CZ.O2.3.68/0.0/0.0/16_038/0006939

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Metodický list předmětu Psychologie obecná a vývojová

Radka Skorunková, Jindra Vondroušová

1 NÁZEV PŘEDMĚTU, ROČNÍK, SEMESTR, ROZSAH, GARANT

- Psychologie obecná a vývojová
- I. ročník bakalářského studia učitelství, letní semestr
- 2hodinový seminář týdně, tzn. 26 hodin
- zakončení: zápočet + zkouška
- garant: doc. Mgr. Kateřina Juklová, Ph.D.

2 VÝCHOZÍ ÚVAHY A ZDŮVODNĚNÍ JEHO PŘÍNOSU

Kurs psychologie obecné a vývojové je první psychologickou disciplínou, s níž se studenti učitelství ve studijním programu setkávají. Je zařazena do druhého semestru studia a navazuje na ni psychologie osobnosti a sociální, kde studenti hlouběji pronikají do shodných a specifických vlastností a rysů lidí, zejména dětí, ale také se učí zákonitostem mezilidské interakce, fungování sociálních skupin aj. Zařazení psychologie obecné a vývojové do studijního programu učitelských studií vychází z nutnosti osvojení vývojových zákonitostí a poznání charakteristik jednotlivých ontogenetických období s důrazem na období rané až pozdní adolescence, tedy na stádia vývoje, v nichž se budou nacházet „klienti“ studentů (2. stupeň ZŠ a SŠ). Ovšem zaměření pouze na dospívání by bylo nepřesným a neúplným obrazem, neboť dospívající jedinec již prošel důležitými vývojovými stádii, v nichž se setkal s vývojovými úkoly, jejichž řešení se propisuje do dalšího života. Proto není opomíjeno ani rané dětství. Zároveň jsou obsažena témata obecné psychologie, která se týkají základních psychických funkcí tak, aby byli studenti schopni přizpůsobovat svoji edukační činnost přirozeným zákonitostem lidské psychiky, zejm. kognitivním a emočním funkcím, a byli tak schopni navodit takové podmínky, v nichž u jejich žáků bude moci docházet k opravdovému učení, ale také rozvoji vybraných stránek osobnosti. Hojně je tak využíváno poznatků z kognitivní psychologie, neboť učitel ovlivňuje funkce jako je vnímání, paměť, pozornost, představivost, myšlení, přičemž jsou tyto jevy zkoumány i v souvislostech vývojových.

V neposlední řadě je studentům učitelství ukázána pestrost a složitost kombinací faktorů, které se spolupodílí na tom, jaký jedinec nakonec bude, čímž jsou studenti vedeni k tomu, aby viděli osobnost dítěte v širších souvislostech a vnímali ji nikoli pouze skrze jeho výkonnost ve škole,

Realizováno v rámci projektu:

Zkvalitňování vzdělávání budoucích učitelů na PdF UHK, reg.: CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_038/0006939

ale také jako sociální bytost, která má za sebou byť relativně krátkou, ale o to významnější a formující historii.

Hlavním cílem kurzu psychologie obecné a vývojové je lepší poznání a pochopení žáků, ale také sama sebe coby člověka, ale také učitele.

3 VLASTNÍ POJETÍ CÍLŮ PŘEDMĚTU A JEJICH SPECIFIKACE

V seminářích jsou sledovány tyto dílčí cíle:

1. Studenti jsou schopni identifikovat psychologické jevy v různých oblastech života – zaměření na jevy související se školou, s učením. Student se naučí hledat pod povrchem, zaměřit se na ty stránky, které nejsou na první pohled viditelné, o to jsou však podstatnější (např. v tématech determinace, emoce, vědomí, ...)
2. Studenti jsou schopni používat základní psychologickou terminologii k popisu jevů – zaměření na rozšíření aktivní i pasivní slovní zásoby, která bude využívána pro popis psychologických jevů, aby byla ve studentovi posilována nejen odbornost oborová, ale do určité míry i psychologická (např. v tématech kognice, ontogeneze, ...)
3. Studenti jsou schopni používat základní psychologické teorie k vysvětlení jevů – zaměření na porozumění principům a zákonitostem, které pomáhají jevy pochopit, přijmout a zvolit adekvátní metody ovlivnění (např. v tématech kognitivní vývoj, attachment, kódování paměti, budování identity, ...)
4. Studenti jsou schopni aplikovat psychologické poznatky do praxe – zaměření na uplatnění relevantních poznatků, postupů, metod v edukačních situacích (např. téma paměť a podmínky jejího optimálního fungování, pozornost, pubescence a adolescence – vztah k dospělým, ...)

V rámci těchto dílčích cílů je student veden k akceptování rozmanitosti, různorodosti a přirozené rozdílnosti lidí tak, aby byl schopen reflektovat na tyto jevy ve své praxi, kde se bude setkávat s jedinečnými žáky, kolegy, rodiči atd., s nimiž bude muset jednat. V seminářích je proto vytvářeno prostředí, v němž studenti sami vymýšlí a zkouší si, hledají nové problémy, jejich různá řešení a zvažují jejich důsledky.

Ačkoliv jsou obě psychologické disciplíny řazeny mezi základní, jejich obsah je realizován a aplikován zejména na prostředí školy.

4 OČEKÁVANÉ VÝSTUPY A POŽADAVKY NA UKONČENÍ PŘEDMĚTU OD STUDENTŮ

Zápočet:

- Pravidelná a aktivní účast na seminářích
- Plnění dílčích seminárních úkolů – 5 povinných (A až E), 2 povinně volitelné (F až I). Jejich vypracování časově omezeno, většina z témat úkolů je řešena v rámci seminářů,

Realizováno v rámci projektu:

Zkvalitňování vzdělávání budoucích učitelů na PdF UHK, reg.: CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_038/0006939

což předpokládá včasné vypracování ke konkrétnímu datu. Všechny dílčí úkoly jsou odevzdány v zápočtovém týdnu v podobě portfolioa.

- A. Četba publikace knihy související s tématem obecné či vývojové psychologie a její reflexe (viz Příloha A - seznam doporučené literatury k četbě).
- B. Kognitivní procesy – sebepoznávací techniky: cirkadiánní preference, pozornost, paměť, představivost, myšlení
- C. Pozitivní emoce – aplikace a reflexe 1 metody pro rozvoj pozitivní emocionality
- D. Attachment - Reflexe dokumentu Děti bez lásky
- E. Kazuistika dítěte ve vybraném ontogenetickém období
- F. Zajímavost – hlubší sonda do vybrané oblasti související s některým z témat obecné nebo vývojové psychologie. Mikrovýstup na 5-10 minut (v roli učitele!).
- G. Rozbor interakce chování a prožívání
- H. Rozhovor s adolescentem a středně dospělým na vybraná témata + komparace odpovědí
- I. Analýza dětské kresby

Zkouška:

- Vědomostní test z předem určených okruhů, studijní opora v Moodle

A. Četba publikace knihy související s tématem obecné či vývojové psychologie a její reflexe

Studenti k přečtenému textu zapisují (na způsob podvojného deníku): a) pasáže, které je oslovily, b) vlastní myšlenky a komentáře c) náměty, jak mohou být přečtené informace využity v kontextu školy.

Seznam doporučené literatury v příloze A.

B. Kognitivní procesy – sebepoznávací techniky.

Studenti si v semináři vyzkouší vybrané testové metody měření výkonnosti kognitivních funkcí. Písemně reflektují výsledky sebepoznávání ve svém portfolio. Při diskuzi v seminářích objevují mezilidské odlišnosti, s nimiž bude třeba počítat v jejich budoucí praxi, neboť kognitivní procesy u každého dítěte probíhají mírně odlišně.

Techniky:

- Test pozornosti: Číselný čtverec (Čačka, O. Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika, Doplněk, 1997), CPT
- Test krátkodobé paměti: dle subtestů WAIS-III (Wechslerův test)
- Myšlení: myšlenkové operace v logických úlohách
- Představivost a její druhy

C. Rozvoj pozitivních emocí

Realizováno v rámci projektu:

Zkvalitňování vzdělávání budoucích učitelů na PdF UHK, reg.: CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_038/0006939

Ze dvou nabízených metod pro rozvoj pozitivní emocionality studenti zvolí jednu, kterou zrealizují a napíší o ni reflexi.

- Metody: 1. Deník vděčnosti
2. Zábavná versus smysluplná aktivita

D. Attachment - Reflexe dokumentu Děti bez lásky

Sepsání dojmů, pocitů, postřehů, myšlenek, týkajících se dokumentu Děti bez lásky, a to nikoli jeho zpracování, ale jevů, které popisuje. Jakou zkušenost jste při sledování dokumentu získali, jak ji lze využít? Je tato problematika v současnosti aktuální?

E. Kazuistika dítěte v daném ontogenetickém období.

Studenti v semináři referují o výsledcích svého pozorování a rozhovoru s dítětem / dospívajícím v daném vývojovém období dle stanovených oblastí, s možností využití poskytnutých návodných otázek. Kazuistiku zařadí do svého portfolia. Viz příloha B.

F. Zajímavost z obecné nebo vývojové psychologie.

Hlubší sonda do vybrané, úzce vymezené oblasti související s některým z témat obecné nebo vývojové psychologie. Studenti se zaměřují na aktuální témata, např.:

- důsledky užívání moderních komunikačních technologií v dětském věku
- utváření identity dospívajících užíváním sociálních sítí
- vliv používání ICT na paměť
- poznatky současného výzkumu činnosti CNS a kognitivních funkcí

G. Rozbor interakce chování a prožívání

Studenti se učí rozlišovat základní projevy lidské psychiky: chování a prožívání. Připraví si popis situace, ve které proběhla interakce s druhou osobou a do schématu interakce chování a prožívání zapisují průběh vybrané situace. Cílem seminárního úkolu je naučit se rozlišovat chování a prožívání a tuto dovednost budou studenti aplikovat při zpracování kazuistiky. Na základě pozorovaného chování dítěte se pokusí vyvodit prožívání dítěte. (Postup semináře níže.)

H. Adolescence

Konfrontace vnímání, postojů, názorů a potřeb vlastních (1. úhel pohledu – adolescent) a rodičem či jiným blízkým člověkem ve věku střední dospělosti (2. úhel pohledu) vzhledem k vybraným oblastem, např.: tělesná stránka (vzhled, zdatnost), smrt, láska, protilehlá generace

I. Analýza dětské kresby

Studenti v rámci vypracování kazuistiky zadají zkoumanému dítěti/dospívajícímu tematickou kresbu. U dětí porovnají kresbu s kritérii posuzování vývojové úrovně (Thorová, 2015) – viz

příloha C. Alternativou je získání několika kreseb dětí různého věku a jejich analýza z hlediska vývojové úrovně.

5 STRUKTURA SEMESTRU, PŘÍPADNĚ DÍLČÍCH HODIN, SEZNAM TEMATICKÝCH OKRUHŮ

1. Seznámení seminární skupiny. Význam psychologie pro učitele. Cíle psychologie.
2. Projevy psychiky – prožívání a chování. Vědomí. Interakce chování a prožívání.
3. Kognitivní funkce – vnímání. Vnímání, analyzátor, počítka a vjemy, zákonitosti vnímání. Subjektivita vnímání, smyslové klamy.
4. Kognitivní funkce – paměť. Paměť a její fáze. Druhy paměti: senzorická, krátkodobá, dlouhodobá – epizodická, deklarativní. Poruchy a iluze paměti. Zapomínání a jeho příčiny, křivka zapomínání. Efektivní využití paměti, mnemotechnické pomůcky.
5. Kognitivní funkce – pozornost. Druhy pozornosti, vlastnosti pozornosti, ovlivňování pozornosti
6. Kognitivní funkce – myšlení. Druhy myšlení, myšlenkové operace.
7. Emoce
8. Determinace lidské psychiky. Mechanismy psychického vývoje, dědičnost, zrání a učení.
9. Kojenecké a batolecí období. Attachment.
10. Předškolní věk
11. Mladší školní věk
12. Starší školní věk (Pubescence, 2. stupeň ZŠ)
13. Adolescence (SŠ), vynořující se dospělost

6 PRŮBĚH VÝUKY, VYUŽÍVANÉ METODY

Semináře jsou obvykle konstruktivisticky strukturovány, kdy jsou poznatky studenty postupně vyvozovány a učitelem cílevědomě rozšiřovány. Výuka je proto často vedena dialogicky, přičemž jsou studenti naváděni k vyjadřování vlastních postojů, názorů, zkušeností, na které je poté navazováno obohacením o nové informace. Studenti zapojují divergentní myšlení, aby našli různorodá řešení navozených situací, přičemž jsou tato řešení dále rozpracovávána, aby byly otevřeny důsledky, dopady na různé oblasti života.

V rámci modelu E-U-R jsou aplikovány metody odpovídající jednotlivým fázím. V rámci evokace jsou uplatňovány např. brainstorming, myšlenkové mapy, V-Ch-D; uvědomění si významu je realizováno např. prací s textem (INSERT, podvojný deník ...), videem; reflexe probíhá např. za pomoci reflektivních karet, nedokončených vět, volného psaní...

Vzhledem k tomu, že jsou semináře obvykle plně obsazeny (25 studentů), jsou hojně využívány hromadné a skupinové aktivity, v nichž se studenti mj. učí více spolupracovat, diskutovat, argumentovat, ale také naslouchat odlišným názorům.

V seminářích mají své místo také mikrovýstupy, při jejichž přípravě se studenti seznamují s danou problematikou nejen teoreticky, ale při realizaci také zakouší roli učitele. Na tyto výstupy dostávají studenti vzájemnou zpětnou vazbu, která je korigována k laskavosti, popisnosti, ocenění, doporučení a inspiraci.

Pro některé semináře je důležitá domácí příprava, mající podobu zjištění určitých informací, vypracování testu, ankety, shlédnutí videa, otestování metody apod. Studenti si své „úkoly“ včetně jejich reflexe přinášejí na určený seminář, kde se stávají podstatnou součástí programu.

7 UKÁZKA DOBRÉ PRAXE

Téma: Chování a prožívání

Cíl semináře

- Uvedení do studia psychologie jako vědy o psychice člověka. Psychika se projevuje v chování a prožívání, studenti se naučí rozlišovat projevy chování a prožívání.
- Rozlišování chování a prožívání by měli studenti aplikovat při zpracování kazuistiky z vývojové psychologie. Studenti si v samostatné práci vyzkouší rozlišit pozorovatelné chování dítěte od prožívání dítěte, vyvarovat se záměny s vlastními subjektivními interpretacemi projevů dítěte.
- Pochopení interakce (vzájemného ovlivňování) chování a prožívání, ke které dochází u jednotlivce i při komunikaci více osob.

Evokace

- Studenti si přinesou domácí úkol, ve kterém si mají vzpomenout na konkrétní situaci komunikace, kterou sami zažili v nedávné době, a průběh celé situace do detailu popíší (co kdo řekl, jak aktéři komunikace reagovali, jak se tvářili, co udělali, k jakému výsledku komunikace vedla apod.)
- V semináři zpočátku pracuje každý student sám a ve svém popisu situace se pokusí rozlišit chování a prožívání u aktérů komunikace.
- Dále v malých skupinkách studenti hledají kritéria, která intuitivně použili pro rozlišení chování a prožívání a pokusí se společně stanovit, jaké projevy v komunikaci zahrnujeme do kategorie chování a jaké projevy patří do kategorie prožívání.
- Se svými návrhy jednotlivé skupinky seznámí celou skupinu.

Uvědomění

- Uvedení do teorie rozlišení chování a prožívání (krátký přehled dle PWP)
- Studenti se vrátí ke svému popisu situace a opraví si chybně rozlišené projevy chování a prožívání.
- Volné psaní - každý student individuálně zpracovává svou situaci podle otázek:
 - Jaké konkrétní chování určité osoby XY ve vás vzbuzuje jaké pocity (prožívání)?
 - Když prožíváte tyto pocity, jak se projevují ve vašem chování k osobě XY?
 - Jak reaguje osoba XY na vaše chování?
 - Jaké další pocity (prožívání) ve vás reakce osoby XY vzbuzuje?
 - Jak se projevují tyto pocity ve vašem chování k osobě XY?
- Uvedení do interakce chování a prožívání, schéma interakce, začarovaný kruh interakce.

Realizováno v rámci projektu:

Zkvalitňování vzdělávání budoucích učitelů na PdF UHK, reg.: CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_038/0006939

- Studenti si do schématu interakce chování a prožívání zaznamenají vlastní situaci.
- V celé skupině se věnujeme jedné vybrané situaci, zamýšlíme se nad tím, co asi aktéři situace mohou prožívat, na základě chování aktérů hledáme různé hypotézy o jejich prožívání a uvědomujeme si, že se vždy jedná o naše interpretace.

Reflexe

- V jaké konkrétní situaci jste se zmýlili ve svém úsudku o druhém člověku, protože jste nesprávně interpretovali jeho chování?
- Do jakých důsledků může vést mylná interpretace pozorovaného chování druhé osoby ve školním prostředí (např. ve vztahu učitel – žák, učitel – rodič)?
- Do jakých důsledků může vést tzv. začarovaný kruh interakce chování a prožívání dvou osob ve školním prostředí (např. ve vztahu učitel – žák, učitel – rodič)?
- Co mohu udělat jinak v podobné situaci, kterou popisují?
- Mohu ovlivnit prožívání a chování druhého člověka?
- Jaké mám možnosti ovlivňovat prožívání a chování komunikačního partnera v konkrétní popsané situaci?
- Pokud chci ovlivnit průběh a výsledek komunikace, co mohu udělat jinak v podobné situaci?

Literatura:

Gillernová, I. Sociální dovednosti učitele (s. 134 – 150) In Komárková, R., Slaměník, I., Výrost, J. (Eds.) Aplikovaná sociální psychologie III. Praha: Grada Publishing, 2001.
Řezáč, J. Sociální psychologie. Brno: Paido, 1998. (s. 93 – 107).

Téma: Paměť

Cíl semináře

- Pochopení fungování paměti, zejména deklarativní (procesu kódování) a epizodické (vzpomínky a jejich nepřesnosti).

Evokace

- Vzpomínáme na uplynulé zkouškové období (maturitu). Zjišťujeme, co nám šlo si zapamatovat a proč, co nám nešlo si zapamatovat a proč, co si pamatujeme dodnes a proč, co jsme hned po zkoušce zapomněli a proč. (evokace na deklarativní paměť)
- Vzpomínáme na uplynulé zkouškové období ještě jednou, tentokrát však na první zkoušku, na níž jsme šli (maturitu). Vybavujeme si co nejvíce detailů, okolností. (evokace na epizodickou paměť)

Uvědomění

Uvedení do problematiky druhů paměti, v návaznosti na evokaci dlouhodobá paměť:

1. Deklarativní
2. Epizodická

- Model zpracování informace v paměti: Krátkodobá paměť – její obsah, její kapacita (např. na testování schopnosti zapamatování si slov či čísel, příp. „hlasitá pošta“); vyvozujeme principy, způsoby kódování do KP (fonologické, vizuální, sémantické)
- Dlouhodobá paměť/deklarativní: práce se třemi texty na téma Kódování do DP; Třífázový rozhovor
- Dlouhodobá paměť/epizodická: práce s texty na téma iluze paměti (rekonstrukce, schémata a prekoncepty, dětská amnézie) pomocí Podvojného deníku, který je reflektován technikou „Poslední slovo patří mně“.

Reflexe

- Jak učinit, aby si mí žáci lépe pamatovali, méně zapomínali? – sedmero ve skupinkách
- Jak učinit, aby si mí žáci co nejméně zapamatovali a co nejvíce zapomněli? – sedmero ve skupinkách
- Otz: Jak kódujeme informaci pro krátkodobé ukládání v porovnání s ukládáním dlouhodobým?

Literatura

- STERNBERG, Robert J. *Kognitivní psychologie*. Vyd. 2. Přeložil František KOUKOLÍK. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-638-4.

Téma: Adolescence

„Když mi bylo čtrnáct, byl můj otec tak hloupý, že jsem toho starého muže skoro nemohl vystát. Když mi ale bylo jednadvacet, ohromilo mě, kolik se toho starý pán naučil za pouhých sedm let.“ Mark Twain

Cíl semináře

- Porozumět specifikám období adolescence, zejména emočním a sociálním charakteristikám (vztah s vrstevníky, vztah s rodiči, vztah s učiteli), vývojovým úkolům.
- Aplikovat poznatky na konkrétní situace, které mohou na střední škole vzniknout.

Evokace

- Vzpomeňte si na dobu střední školy, co jste dělali, co pro Vás bylo důležité, kdo pro Vás byl důležitý, jak jste vycházeli s rodiči, vrstevníky, přáteli, partnery, učiteli, ... Jaké jste měli vzory? Čeho jste si cenili? Co jste obdivovali na dospělých (zejm. učitelích)? Co jste na nich nesnášeli?

Uvědomění

- Úryvek z filmu o střední škole, úryvek z knihy - vyvození základních charakteristik chování a prožívání
- Komparace s kazuistikami připravenými studenty.
- Problémová situace a jak byste ji coby učitelé řešili – každé řešení si rozebrat, k čemu by vedlo (analogicky viz např. Carr-Gregg, 2010, str. 14 – 15). Příp. návrhy řešení vymýšlíme, poté každý rozebereme z hlediska možných výhod i rizik, hledáme nejlepší.

- Úkoly adolescence (Carr-Gregg, 2010, str. 69-83) – 4 úkoly (vytvoření identity, získání nezávislosti na dospělých, nalezení přátel mimo rodinu, najít svou profesi a zajistit si ekonomickou nezávislost), ke každému z nich zjišťujeme, jak v jeho řešení může učitel pomoci.
- Práce s textem – vybrané oblasti – emocionalita, identita, vztahy k rodičům, vrstevníkům, partnerské, emancipace, příprava na profesi, kognitivní schopnosti

Reflexe

- Situace a jak byste ji řešili – coby kontrola toho, zda jsou schopni aplikovat zjištěné poznatky
- Vysvětlení, z jakého důvodu je adolescence kritickým obdobím ve vztahu dospívajícího a rodiče.

Literatura:

- CARR-GREGG, Michael a Erin SHALE. *Pubertáci a adolescenti: průvodce výchovou dospívajících*. Praha: Portál, 2010. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-662-9.

8 REFLEXE ZKUŠENOSTÍ S VÝUKOU, DOPORUČENÍ

Studenti absolvují předmět v 1. ročníku a zatím projevují méně vlastní iniciativy při studiu psychologie. Potřebují konkrétní pokyny pro vypracování seminárních úkolů. V minulých letech měli obtíže se zpracováním kazuistiky, na základě této zkušenosti studenti obdrží pro každé vývojové období konkrétní náměty a jasně vymezení oblasti pro pozorování dítěte/dospívajícího. Průběžná příprava na semináře v podobě dílčích seminárních úkolů je efektivní, studenti jsou při takových seminářích lépe připraveni komunikovat a více se zapojují. Největší ohlas obvykle mívá úkol týkající se pozitivních emocí, ale také rozbor kresby, problematika attachmantu s přesahem do dospělosti a sebepoznávací techniky. Klíčovým je ovšem navození bezpečného prostředí, neboť jsou studenti namáháni z různých aprobačí, mnoho z nich se vidí poprvé, a to vede k počátečnímu ostychu. Ice-breaker a podobné aktivity jsou v úvodních fázích semestru nutné.

9 ODKAZ NA ZDROJE POZNATKŮ, STUDIJNÍ ZDROJE PRO STUDENTY, ZDROJE PRO DALŠÍ SEBEROZVOJ UČITELE

STERNBERG, Robert J. *Kognitivní psychologie*. Vyd. 2. Přeložil František KOUKOLÍK. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-638-4.

10 PŘÍLOHY

Příloha A – Seznam doporučené literatury k četbě

- ALDORTOVÁ, N. Vychováváme děti a rosteme s nimi. Praha: Práh, 2010.
- CARR-GREGG, M.: Puberťáci a adolescenti Praha: PORTÁL, 2010.
- DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. Jak a proč nás trápí děti? Praha: Grada, 1997.
- GOLEMAN, D: Emoční inteligence. Praha: Grada, 2011.
- KABÍČEK P. Rizikové chování v dospívání. Praha: Triton, 2014.
- KAST, V. Otcové - dcery, matky – synové. Praha: PORTÁL, 2013.
- KOPŘIVA a kol. Respektovat a být respektován. Praha: Spirála, 2008.
- KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J: Vzpoura deprivantů. Praha: Galén, 2006.
- KREJČOVÁ, L: Žáci potřebují přemýšlet. Praha: PORTÁL, 2013.
- MATĚJČEK, Z. Co děti nejvíc potřebují. Praha: PORTÁL, 2015.
- MATĚJČEK, Z., POKORNÁ, M.: Radosti a strasti. Praha: H+H, 1998.
- MILLEROVÁ, A. Dětství je drama. Praha: NLN, 2001.
- PAŘÍZEK, V: Jak naučit žáka myslet. Praha: PdF UK, 2000.
- PREKOPOVÁ, J: Děti jsou hosté, kteří hledají cestu. Praha: PORTÁL, 2015.
- PREKOPOVÁ, J: Malý tyran. Praha: PORTÁL, 1993.
- REINWALDOVÁ, E. Rodičovství není pro každého. Praha: MOTTO, 1993.
- REINWALDOVÁ, E. Jak vychovat šťastné dítě. Praha: MOTTO, 2005.
- ŘÍČAN, P. Cesta životem. Praha: Panorama, 1990.
- SVOBODA, J: Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku. Praha: PORTÁL, 2014.
- TOWSEND: Hranice a dospívání. Návrat domů, 2009.

Příloha B – Průvodce zpracováním kazuistiky

Kojenecký věk – do 1 roku

Pozorování zaměřené na **senzomotorické stadium kognitivního vývoje (Piaget):**

- Pokud nějaká činnost dítě zaujme, opakuje ji stále dokola?
- Sleduje předměty ve svém okolí?
- Jaké předměty zaujmou pozornost dítěte a v jaké vzdálenosti od jeho očí?
- Prohlíží si dítě vlastní ruce?
- Přendává si hračky z jedné ruky do druhé?
- Projevuje při hře záměrné jednání?
- Má oblíbené zvukové hračky?

- Experimentuje s předměty? (prohlíží si je; zkouší, co se s nimi dá dělat; tluče s věcmi; mačká je v ruce; dává do úst; vkládá do nějaké nádoby, skládá dílky stavebnic, staví komín z kostek, používá předměty za určitým účelem)
- Ví, že věci i lidé existují, přestože je právě nevidí? (hledá schovanou hračku)
- Popište vývoj hrubé motoriky (sezení, lezení, stoj, chůze).
- Popište vývoj jemné motoriky (uchopování předmětů, manipulace s předměty).

Pozorování zaměřené na **citovou vazbu**:

- Ke komu dítě nejvíce projevuje citový vztah?
- Rozlišuje dítě jednotlivé osoby ve svém okolí?
- Vyžaduje dítě, aby ho pečující osoba chovala v náručí? Uklidňuje ho to?
- Pláče v nepřítomnosti matky? Dokáže ho utěšit jiná osoba?
- Bojí se dítě cizích lidí?
- Má oblíbenou věc, která pro dítě představuje přechodový objekt citové vazby?

Pozorování zaměřené na **vývoj sociálních dovedností**:

- Udržuje oční kontakt?
- Pozoruje obličej druhé osoby?
- Objevuje se u dítěte sociální úsměv?
- Směje se nahlas při hře?
- Napodobuje chování, které vidí u druhých osob?
- Zapojuje se dítě aktivně do sociální hry?
- Komunikuje neverbálně?

Pozorování zaměřené na **vývoj řeči**:

- Experimentuje dítě s vlastním hlasem?
- Naslouchá pozorně, když na něho blízká osoba hovoří?
- Opakuje dítě zvuky, které slyší od druhých osob?
- Vyslovuje slabiky? (ba, ma, ta)
- Vyslovuje slovo s konkrétním významem?
- Reaguje, pokud ho oslovíte jménem nebo na něho z větší vzdálenosti zavoláte?
- Rozumí jednoduchým pokynům? (ne, dej, ham, pá pá)

Batolecí věk – 1 až 3 roky

Pozorování zaměřené na **senzomotorické stadium kognitivního vývoje (Piaget)**:

- Pokud nějaká činnost dítě zaujme, opakuje ji stále dokola?

- Experimentuje s předměty? (prohlíží si je; zkouší, co se s nimi dá dělat; tluče s věcmi; mačká je v ruce; dává do úst; vkládá do nějaké nádoby, skládá dílky stavebnic, staví komín z kostek, používá předměty za určitým účelem)
- Jaké preferuje hračky?
- Jak manipuluje s knihou?
- Popište vývoj hrubé motoriky (jistota chůze, dovednost chůze do schodů, běhání, jízda na kole, prolézačky, plavání, jak hází a chytá balón, koordinace pohybů).
- Popište vývoj jemné motoriky (uchopování předmětů, manipulace s předměty, užívání různých předmětů, jak drží lžici, hrnček, navlékání korálků, stříhání nůžkami).

Pozorování zaměřené na **symbolické stadium kognitivního vývoje (Piaget)**:

- Užívá dítě symboly? (slova, obrázky)
- Dotazuje se dítě na názvy věcí, které zatím nezná? (co je to?)
- Objevuje se u dítěte symbolická hra? (hra jako, hra na někoho – např. jako drží volant a dělá, že řídí auto)
- Představují předměty při hře jinou věc? (jezdí s kostkou jako s vláčkem)
- Jaký postup pozorujete při vkládání tvarů do otvorů? (pokus – omyl, výběr správného otvoru zrakem)

Pozorování zaměřené na **sebeuvědomění a emancipaci (dosahování autonomie)**

- V jaké míře dosahuje dítě samostatnosti v oblékání, jídle a udržování hygieny?
- Prozkoumává dítě při hře samostatně prostor bytu?
- Prozkoumává samostatně prostor mimo domov? (hřiště, obchod)
- Mimo domov utíká od rodičů nebo si rodiče hlídá, aby se od nich příliš nevzdálilo?
- Používá zájmeno já?
- Poznává dítě samo sebe v zrcadle?
- Používá výroky typu: já chci; já sám; nechci; nebudu?
- Jak se chová ve vztahu k matce, otci a dalším osobám?
- Poslechne dítě pokyny autority?
- Snaží se nařizovat (např. při hře) druhým lidem, co mají dělat?
- Projevuje dítě negativismus (má tendenci dělat pravý opak toho, co chtějí druzí)?
- Projevuje dítě vzdorovité chování vystupňované do záchvatů vzteku? V jakých situacích se vzdor objevuje?

Pozorování zaměřené na **vývoj sociálních dovedností**:

- Jak se dítě chová v přítomnosti jiného dítěte?
- Navazuje aktivně kontakt s vrstevníky?

Realizováno v rámci projektu:

Zkvalitňování vzdělávání budoucích učitelů na PdF UHK, reg.: CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_038/0006939

- Napodobuje děti při hře? (paralelní hra s napodobováním)
- Zapojuje se do kooperativní hry s vrstevníky? (společná stavba z písku)
- Prosazuje se dítě mezi vrstevníky? (boj o hračky)
- Jak se dítě chová v přítomnosti cizích dospělých osob? (např. v obchodě, u lékaře)

Pozorování zaměřené na **vývoj řeči**:

- Rozumí dítě běžným pokynům?
- Ukáže dítě různé věci, které pojmenujete? (např. kde je míč?)
- Ukáže dítě různé věci na obrázcích v knize? (např. kde je auto?)
- Pojmenuje dítě různé věci ve svém okolí?
- Pojmenuje dítě různé činnosti? (jíst, napít se, umýt si ruce, koupat se, oblékat se, skládat stavebnici, nakrmit pejska, uklidit hračky)
- Pojmenuje dítě různé věci na obrázcích v knize?
- Do jaké míry dokáže sdělovat své potřeby? (mám hlad)
- Jaký je rozsah aktivní slovní zásoby?
- Užívá dítě jednotlivá slova nebo tvoří věty?
- Tvoří dítě tzv. novotvary (zkomolená nebo vlastní vytvořená slova)?
- Užívá dítě řeč ohebnou (skloňování, přechylování rodu, přítomný a minulý čas)?
- Objevují se v řeči agramatismy (chybné gramatické tvary slov)?
- Užívá dítě otázky: Co je to? Kdo je to? Kde je to?

Pozorování zaměřené na **vývoj kresby**:

- Preferuje dítě při držení tužky jednu ruku nebo uchopuje tužku střídavě do pravé a levé ruky?
- Má dítě osvojený správný úchop tužky?
- Projevuje dítě vztek, pokud se mu kresba nedaří?
- Vyžaduje dítě, aby jiné osoby kreslily obrázek, který dítě ještě nedokáže nakreslit?
- Pojmenuje dítě svoji kresbu? (to je auto)
- Sděluje dítě svůj kresebný záměr? (nakreslím auto)
- Popište úroveň vývoje kresby dítěte.

Předškolní věk – 3 až 6 let

Pozorování zaměřené na **předoperační stadium kognitivního vývoje**:

- Projevuje dítě ve svém úsudku fantazii?
- Projevuje dítě ve svém úsudku egocentrické hledisko?
- Vyzkoušejte, jak dítě řeší Piagetovy úlohy

Pozorování zaměřené na **vývoj hry**:

- Jaké má dítě oblíbené hry a činnosti?

Realizováno v rámci projektu:

Zkvalitňování vzdělávání budoucích učitelů na PdF UHK, reg.: CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_038/0006939

- Dokáže dodržovat pravidla hry?
- Objevuje se u dítěte symbolická hra?
- Objevuje se u dítěte konstrukční hra?
- Objevuje se u dítěte námětová hra?

Pozorování zaměřené na **vývoj sociálních dovedností**:

- Jak se dítě chová v přítomnosti jiného dítěte?
- Navazuje aktivně kontakt s vrstevníky?
- Napodobuje děti při hře?
- Zapojuje se do kooperativní hry s vrstevníky?
- Prosazuje se dítě mezi vrstevníky?
- Jak se dítě chová v přítomnosti cizích dospělých osob?

Pozorování zaměřené na **vývoj řeči**:

- Jaký je rozsah aktivní slovní zásoby?
- Užívá dítě řeč ohebnou (skloňování, přechylování rodu, přítomný a minulý čas)?
- Objevují se v řeči agramatismy (chybné gramatické tvary slov)?
- Užívá dítě věty a souvětí?
- Užívá dítě otázky: Co je to? Kdo je to? Kde je to?
- Užívá dítě otázky: Jak je to? Proč je to?

Pozorování zaměřené na **vývoj kresby**:

- Preferuje dítě při držení tužky jednu ruku nebo uchopuje tužku střídavě do pravé a levé ruky?
- Má dítě osvojený správný úchop tužky?
- Dokáže dítě ztvárnit svůj kresebný záměr?
- Popište úroveň vývoje kresby dítěte.

Příloha C – Kritéria posuzování dětské kresby

Experimentální čarání (po 1. roce)

- aktivita bez záměru
- čmárá pro radost z činnosti, pohybu
- všímá si a chápe spojení mezi pohybem tužky a čarou (grafickou stopou)

Asociativní čarání (2– 3 roky)

- batole začíná věnovat pozornost tvaru čáranice a přisoudí ji symbolický význam
- nejprve něco „nakreslí“ a teprve poté čáranici pojmenuje

Kontrolované záměrné čarání (2 – 3 roky)

- začíná cíleně vést tužku a uspořádává čáry
- vertikální směr (2 roky)
- horizontální směr (2 ½ roku)

Ideografické stadium (začíná okolo 3. roku)

Realizováno v rámci projektu:

Zkvalitňování vzdělávání budoucích učitelů na PdF UHK, reg.: CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_038/0006939

- kreslí první obrázky

Raná lineární dětská kresba (3 ½ - 5 let)

- snaží se vystihnout hlavní obrys předmětu
- kresba má univerzální charakter (např. auto, dům i člověk vypadají podobně)
- zdůrazní detail, který považuje za významný (neštovice, pupík, klobouk, knoflíky)
- pětiprvkový hlavonožec (hlava + 4 končetiny)

Konvenční dětská kresba po 5. roce

- dítě si začíná vytvářet svůj osobitý styl
- kresbou vyjadřuje své zážitky
- přibývají detaily
- segmentová technika – kresba složená z jednotlivých dílů nalepených na sebe
- transparentní kresba (chybí tzv. okluze) – pod oblečením je vidět tělo; dítě kreslí, co ví; zatím nekreslí to, co vidí

Práce s plochou:

- difuzní stadium (3 až 4 roky) - kreslí volně do prostoru
- stadium základní linie (okolo 5 let) - řadí předměty podle spodní horizontální linie
- stadium smysluplných celků (od 5 – 6 let) propojuje prvky do celků, s věkem narůstá celistvost obrázku

Realizováno v rámci projektu:

Zkvalitňování vzdělávání budoucích učitelů na PdF UHK, reg.: CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_038/0006939